

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL MAXSUS SON (6-1)

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.
Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.
Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.
Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R. Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARINING YOSH XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLGAN HOLDA INGLIZ TILINI O'QITISH TEXNIKALARI

Dexkonova Guljaxon Axmadjonovna

E-mail: guljahondehkonova90@gmail.com

ORCID ID 0009-0004-8254-6396

Abdujabborova Mushtariy Farhod qizi

E-mail: mushtariyabdujabborova7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktab o'quvchilariga ingliz tilini o'qitishda ularning yosh va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish masalasi yoritilgan. Kichik maktab yoshi (1–4-sinflar), o'smirlik davri (5–9-sinflar) va katta maktab yoshi (10–11-sinflar) o'quvchilarining idroki, diqqati, xotirasi, tafakkuri va motivatsiyasiga xos jihatlar psixologik-pedagogik adabiyotlar asosida tahlil qilingan. Har bir yosh guruhi uchun samarali o'qitish texnikalari — jismoniy harakatlar orqali javob berish (TPR), qo'shiq va chantlar, didaktik o'yinlar, hikoya qilish, topshiriqqa asoslangan ta'lim, loyiha metodi, munozara va debat — tizimlashtirilib, ularni darsda qo'llash bo'yicha dars namunalari va amaliy tavsiyalar berilgan. Maqolada o'qitish texnikasini tanlashda o'quvchining yoshi, kognitiv rivojlanish bosqichi va qiziqishlari asosiy mezon bo'lishi lozimligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: yosh xususiyatlari, ingliz tili, o'qitish texnikasi, kichik maktab yoshi, o'smirlik davri, TPR, topshiriqqa asoslangan ta'lim, motivatsiya, umumta'lim maktabi.

TECHNIQUES OF TEACHING ENGLISH TO GENERAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS WITH REGARD TO THEIR AGE CHARACTERISTICS

Annotation: This article addresses the need to take into account the age-related and psychophysiological characteristics of general secondary school students when teaching English. Drawing on psychological and pedagogical literature, it analyses the features of perception, attention, memory, thinking and motivation of learners at three stages: primary school age (grades 1–4), adolescence (grades 5–9) and senior school age (grades 10–11). Effective teaching techniques for each age group — Total Physical Response (TPR), songs and chants, didactic games, storytelling, task-based learning, project work, discussion and debate — are systematized, and sample lessons and practical recommendations for their classroom use are offered. The article argues that the learner's age, stage of cognitive development and interests should be the main criteria in choosing a teaching technique.

Keywords: *age characteristics, English language, teaching technique, primary school age, adolescence, TPR, task-based learning, motivation, general secondary school.*

ТЕХНИКИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С УЧЁТОМ ВОЗРАСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Аннотация: В статье рассматривается вопрос учёта возрастных и психофизиологических особенностей учащихся общеобразовательных школ при обучении английскому языку. На основе психолого-педагогической литературы проанализированы особенности восприятия, внимания, памяти, мышления и мотивации учащихся младшего школьного возраста (1–4 классы), подросткового возраста (5–9 классы) и старшего школьного возраста (10–11 классы). Систематизированы эффективные техники обучения для каждой возрастной группы — метод полного физического реагирования (TPR), песни и чанты, дидактические игры, рассказывание историй, задачно-ориентированное обучение, проектная работа, дискуссия и дебаты — и предложены образцы уроков и практические рекомендации по их применению. Обосновывается, что основными критериями выбора техники обучения должны служить возраст учащегося, этап его когнитивного развития и интересы.

Ключевые слова: *возрастные особенности, английский язык, техника обучения, младший школьный возраст, подростковый возраст, TPR, задачно-ориентированное обучение, мотивация, общеобразовательная школа.*

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida chet tillarini, ayniqsa, ingliz tilini bilish shaxsning ta'lim olishi, kasbiy faoliyati va xalqaro muloqotga kirishishi uchun muhim omilga aylandi. O'zbekiston Respublikasida ham bu yo'nalishda izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2013/2014 o'quv yilidan boshlab chet tillari umumta'lim maktablarining birinchi sinflaridan o'yin tarzidagi darslar va og'zaki nutq darslari shaklida, ikkinchi sinfdan esa alifbo, o'qish va grammatikani bosqichma-bosqich o'zlashtirish orqali o'qitila boshlandi ¹. Keyinchalik xorijiy tillarni o'rganishni

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar belgilandi².

Chet tilini o'qitish birinchi sinfdan boshlanishi natijasida maktabda bir vaqtning o'zida 7 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan, ya'ni psixologik jihatdan bir-biridan keskin farq qiladigan o'quvchilar ingliz tilini o'rganmoqda. Yetti yoshli bola bilan o'n olti yoshli o'smirning dunyoni idrok etishi, diqqatini jamlay olish muddati, xotira turi, fikrlash usuli va o'qishga bo'lgan motivatsiyasi bir xil emas. Shu bois barcha sinflarda bir xil usul va texnikalarni qo'llash kutilgan natijani bermaydi: kichik yoshdagi bola uchun uzun grammatik tushuntirish qanchalik samarasiz bo'lsa, katta sinf o'quvchisi uchun maqsadi aniq bo'lmagan o'yinlar ham shunchalik foydasiz ko'rinadi.

Til o'rganishda yoshning o'rni masalasi uzoq vaqtdan beri olimlar e'tiborida. E. Lenneberg ilgari surgan "kritik davr" gipotezasiga ko'ra, tilni tabiiy yo'l bilan egallash uchun eng qulay davr balog'at yoshigacha bo'lgan vaqt hisoblanadi³. Biroq keyingi tadqiqotlar yoshi kattaroq o'quvchilar til o'rganishning dastlabki bosqichlarida, ayniqsa, grammatika va leksikani o'zlashtirishda kichik yoshdagilarga nisbatan tezroq natijaga erishishini ko'rsatdi (Snow & Hoefnagel-Höhle, 1978). C. Muñoz boshchiligidagi o'tkazilgan tadqiqotlar ham chet tili maktab sharoitida, ya'ni haftasiga cheklangan soatlarda o'qitilganda, tilni kechroq boshlagan o'quvchilar qisqa muddatda ko'proq natijaga erishishini ko'rsatgan (Muñoz, 2006). Demak, masalaning mohiyati qaysi yosh "yaxshiroq" ekanida emas, balki har bir yoshning o'ziga xos imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanishdadir.

Amaliyotda bir o'qituvchi ko'pincha bir kunning o'zida ham boshlang'ich, ham yuqori sinflarda dars o'tadi. Bunday sharoitda har bir sinf uchun alohida yondashuvni tanlash o'qituvchidan yosh psixologiyasi va chet til o'qitish metodikasini chuqur bilishni talab qiladi. Bu esa yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitish texnikalarini tizimlashtirish masalasini dolzarb qiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi umumta'lim maktab o'quvchilarining yosh xususiyatlarini psixologik-pedagogik jihatdan tahlil qilish va shu asosda har bir yosh guruhiga mos ingliz tilini o'qitish texnikalarini tizimlashtirishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

³ Lenneberg E. H. Biological Foundations of Language. – New York: John Wiley & Sons, 1967.

1. umumta'lim maktabi o'quvchilarining yosh davrlariga xos psixologik xususiyatlarini aniqlash;
2. har bir yosh guruhi uchun samarali ingliz tilini o'qitish texnikalarini tizimlashtirish;
3. texnikalarni qo'llashga oid dars namunalarini ishlab chiqish;
4. yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitish bo'yicha amaliy tavsiyalar berish.

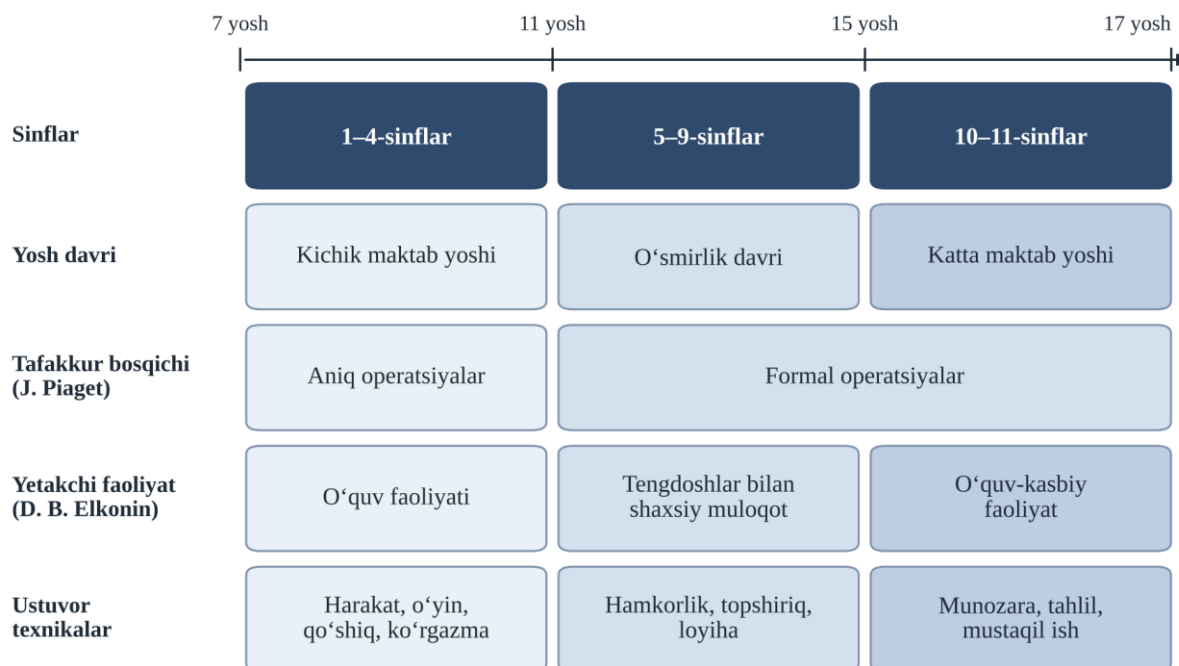
MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning nazariy asosini rivojlanish psixologiyasi va chet til o'qitish metodikasiga oid ishlar tashkil etadi. J. Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasida taxminan 7–11 yoshdagi bolalarni aniq operatsiyalar bosqichiga, 11–12 yoshdan keyingilarni esa formal operatsiyalar bosqichiga kiritadi (Piaget & Inhelder, 1969). Birinchi bosqichdagi bola aniq narsa, harakat va ko'rgazma orqali fikrlaydi, mavhum qoidani esa qiyinchilik bilan o'zlashtiradi. Ikkinchi bosqichda o'quvchi faraz qilish, umumlashtirish va mavhum tushunchalar bilan ishlash qobiliyatiga ega bo'ladi.

L. S. Vygotskiy ilgari surgan "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi bolaning mustaqil bajara oladigan ishi bilan kattalar yoki tengdoshlari yordamida bajara oladigan ishi o'rtasidagi farqni ifodalaydi⁴. Bu g'oya chet til darsida o'qituvchi ko'magi (scaffolding) va hamkorlikdagi faoliyatning ahamiyatini asoslaydi. D. B. Elkonin esa yosh davrlarini yetakchi faoliyat turiga ko'ra ajratadi: kichik maktab yoshida o'quv faoliyati, o'smirlikda tengdoshlar bilan shaxsiy muloqot, ilk o'spirinlikda esa o'quv-kasbiy faoliyat yetakchi o'ringa chiqadi (Elkonin, 1971).

Yuqoridagi nazariyalarni umumlashtirib, maktab yoshidagi o'quvchilarning rivojlanish bosqichlarini va ularga mos keladigan ustuvor texnikalarni 1-rasmdagi sxema ko'rinishida ifodalash mumkin.

⁴ Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – P. 86.

1-rasm. Umumta'lim maktabi o'quvchilarining yosh davrlari va ularga mos ustuvor texnikalar

Sxemadan ko'rinadiki, sinflar chegarasi psixologik bosqichlar chegarasi bilan to'liq mos tushmaydi: formal operatsiyalarga o'tish odatda 5–6-sinflarda boshlanadi va ayrim o'quvchilarda kechroq yuz beradi. Shu sababli o'qituvchi bu sxemani qat'iy qolip emas, balki yo'naltiruvchi mezon sifatida qabul qilishi lozim.

H. Gardnerning ko'p qirrali intellekt nazariyasi ham o'qitish texnikalarini tanlashda muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra, har bir insonda lingvistik, mantiqiy-matematik, fazoviy, musiqiy, tana-kinestetik, shaxslararo va shaxs ichki intellekt turlari turli darajada rivojlangan bo'ladi (Gardner, 1983). Kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda musiqiy va tana-kinestetik kanallarga tayanish, katta yoshdagi o'quvchilar bilan esa mantiqiy va refleksiv faoliyat turlariga ko'proq o'rin berish maqsadga muvofiq.

Chet til metodikasida yosh o'quvchilarni o'qitish masalalari L. Cameron, A. Pinter, S. Halliwell, W. A. Scott va L. H. Ytreberg ishlarida keng yoritilgan (Pinter, 2017). L. Cameron bolalar til materialini avvalo ma'no va kontekst orqali qabul qilishini, shu bois darsda ma'noni ko'rsatish va tushunishni qo'llab-quvvatlash muhimligini ta'kidlaydi (Cameron, 2001). S. Halliwell bolalarning o'ynash, tasavvur qilish va har bir so'zni tushunmasdan turib vaziyatdan ma'no chiqarish qobiliyatini til o'rganishdagi tabiiy imkoniyat sifatida baholaydi (Halliwell, 1992). J. Harmer o'smirlar bilan ishlashda ularning o'zligini anglashga intilishi va tengdoshlari e'tirofiga bo'lgan ehtiyojini hisobga olish zarurligini qayd etadi (Harmer, 2015).

P. Lightbown va N. Spada yosh omilini baholashda til o'rganish maqsadi va sharoitini hisobga olish kerakligini ta'kidlaydi: tabiiy til muhitida erta boshlash talaffuz va tinglab tushunishda afzallik bersa, maktab sharoitida kattaroq o'quvchilar tezroq olg'a siljiydi (Lightbown & Spada, 2013). O'zbek metodisti J. J. Jalolov chet til o'qitish metodikasining tamoyillari va ta'lim bosqichlariga xos jihatlarni yoritib, o'qitish jarayonini o'quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirish zarurligini ko'rsatib o'tgan (Jalolov, 2012). N. D. Galskova va N. I. Gez ham o'qitish maqsadi, mazmuni va usullarini ta'lim bosqichi hamda o'quvchilarning yoshiga muvofiq tanlash lozimligini asoslaganlar (Galskova & Gez, 2004).

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, me'yoriy hujjatlar va amaldagi darsliklarni o'rganish, ilg'or pedagogik tajribani umumlashtirish, tizimlashtirish hamda modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tahlil natijalari yosh guruhleri kesimida jadval va sxemalar shaklida umumlashtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil natijalariga ko'ra, umumta'lim maktabi o'quvchilarini ingliz tilini o'qitish nuqtayi nazaridan uchta yosh guruhiga ajratish maqsadga muvofiq. Psixologik-pedagogik adabiyotlar asosida har bir guruhdagi o'quvchilarning asosiy psixik jarayonlari qiyosiy tarzda 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval

Yosh guruhleri bo'yicha o'quvchilar psixik jarayonlarining qiyosiy tavsifi

Ko'rsatkich	Kichik maktab yoshi (1–4-sinflar)	O'smirlik davri (5–9- sinflar)	Katta maktab yoshi (10–11-sinflar)
Idrok	Yaxlit va hissiy, ko'rgazmaga tayanadi	Tahliliy idrok shakllanadi, tafsilotlarga e'tibor ortadi	Maqsadli, tizimli va tanqidiy idrok
Diqqat	Asosan ixtiyorsiz, tez chalg'iydi, qisqa muddatli	Ixtiyoriy diqqat rivojlanadi, ammo qiziqishga bog'liq	Barqaror ixtiyoriy diqqat, uzoq vaqt jamlay oladi
Xotira	Mexanik va obrazli xotira kuchli	Mantiqiy xotira rivojlana boshlaydi	Mantiqiy-semantik xotira ustun
Tafakkur	Ko'rgazmali-obrazli, aniq operatsiyalar	Mavhum tafakkur shakllana boshlaydi	Mavhum-mantiqiy va tanqidiy tafakkur

Ko'rsatkich	Kichik maktab yoshi (1–4-sinflar)	O'smirlik davri (5–9- sinflar)	Katta maktab yoshi (10–11-sinflar)
Motivatsiya manbai	O'yin, qiziqish, o'qituvchining maqtovi	Tengdoshlar e'tirofi, mavzuning hayotiyliigi	Kelajak maqsadlari: imtihon, oliy ta'lim, kasb
Yetakchi faoliyat	O'quv faoliyati	Tengdoshlar bilan shaxsiy muloqot	O'quv-kasbiy faoliyat

Jadval ma'lumotlari har bir yosh guruhida o'quv materialini taqdim etish, mashq turlarini tanlash va o'quvchini rag'batlantirish usullari farq qilishi lozimligini ko'rsatadi. Quyida ushbu farqlar har bir guruh misolida batafsil ko'rib chiqiladi.

1. Kichik maktab yoshi (1–4-sinflar, 7–10 yosh).

Bu yoshdagi bolalarda ixtiyorsiz diqqat va ko'rgazmali-obrazli tafakkur ustun bo'ladi. Ular yangi narsani ko'rish, ushlab ko'rish va harakat orqali tez eslab qoladi, ammo bir faoliyatga uzoq vaqt diqqatini jamlay olmaydi. Bolaning til o'rganishga bo'lgan qiziqishi asosan o'yin, qo'shiq, rang-barang rasmlar va o'qituvchining iliq munosabati bilan bog'liq. W. A. Scott va L. H. Ytreberg ta'kidlaganidek, bu yoshdagi bolalar dunyoni avvalo sezgi a'zolari orqali anglaydi va mavhum qoidalardan ko'ra aniq vaziyatni yaxshi tushunadi (Scott & Ytreberg, 1990). Shu sababli boshlang'ich sinflarda quyidagi texnikalar samarali hisoblanadi:

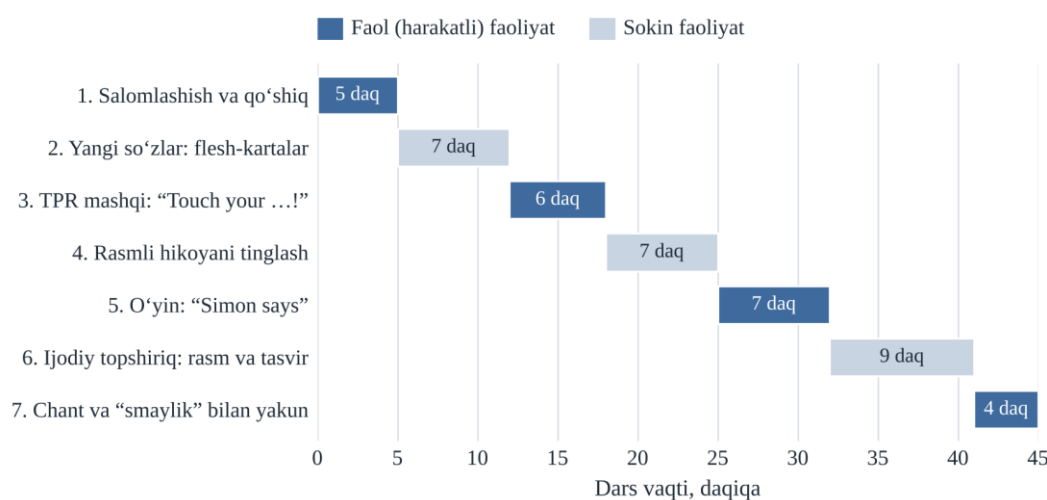
- **Jismoniy harakatlar orqali javob berish (Total Physical Response, TPR).** J. Asher tomonidan ishlab chiqilgan bu usulda o'quvchi o'qituvchining buyrug'ini tinglab, uni harakat bilan bajaradi: *Stand up! Touch your nose! Clap your hands!*⁵ Bola gapirishga majburlanmaydi, avval tinglab tushunadi, bu esa til to'sig'i va xavotirni kamaytiradi.
- **Qo'shiq, chant va she'rlar.** Ritm va ohang so'z hamda grammatik qoliplarni ko'p marta takrorlashni zerikarli bo'lmagan holga keltiradi, talaffuz va intonatsiyani tabiiy ravishda shakllantiradi.
- **Didaktik o'yinlar.** *Simon says, What's missing?, Bingo, Find the pair* kabi o'yinlar leksikani mustahkamlash va darsning hissiy ruhini ko'tarishga xizmat qiladi.
- **Ko'rgazmali vositalar.** Flesh-kartalar, real predmetlar (realiyalar) va qo'g'irchoqlar so'z ma'nosini tarjimasiz yetkazishga imkon beradi.

⁵ Asher J. J. The Total Physical Response Approach to Second Language Learning // The Modern Language Journal. – 1969. – Vol. 53, No. 1. – P. 3–17.

– **Hikoya qilish (storytelling).** Takrorlanuvchi iboralarga boy rasmlı kichik hikoyalar bolaning tinglab tushunish ko'nikmasi va tasavvurini rivojlantiradi.

Kichik yoshdagi o'quvchilar uchun dars tartibi (classroom routines) ham muhim ahamiyatga ega. Har bir darsni bir xil salomlashish qo'shig'i, ob-havo va sanani so'rash bilan boshlash bolaga xavfsizlik hissini beradi va *How are you?*, *What's the weather like today?* kabi oddiy nutq qoliplarini tabiiy ravishda o'zlashtirishga yordam beradi. Ona tilidan foydalanishga kelsak, ko'rsatma va tushuntirishlarda uni butunlay chetlatish shart emas, ammo o'qituvchi ingliz tilidagi buyruq va iboralarni imo-ishora va ko'rgazma bilan qo'llab, ona tilining ulushini asta-sekin kamaytirib borishi maqsadga muvofiq.

Bu yoshda darsni faoliyat turlarini tez-tez almashtirgan holda, ya'ni faol va sokin, individual va jamoaviy topshiriqlarni navbatlashtirib tashkil etish lozim. Amaldagi "Guess What!" darsligi ham aynan shu tamoyilga tayanadi: 2023/2024 o'quv yilidan 1–2-sinflarda qo'llanilayotgan ushbu darslikda qo'shiq, chant, hikoya va harakatli topshiriqlar leksik birliklarni o'zlashtirishning asosiy vositasi sifatida berilgan (Abdullayeva, 2024). Shu tamoyil asosida 2-sinfda *My body* mavzusidagi 45 daqiqalik darsni 2-rasmda ko'rsatilganidek tashkil etish mumkin.

2-rasm. 2-sinfda "My body" mavzusidagi darsda faoliyat turlarining almashinishi

Darsning birinchi bosqichida o'qituvchi *Head, Shoulders, Knees and Toes* qo'shig'ini harakat bilan ijro etadi va o'quvchilar unga qo'shiladi. Keyin flesh-kartalar yordamida *head, eyes, ears, nose, mouth, arms, legs* so'zlari kiritiladi va darhol *Touch your ...!* buyruqlari bilan TPR mashqi o'tkaziladi. Sokin bosqichda o'quvchilar rasmlı kichik hikoyani tinglab, qahramonning tana a'zolarini ko'rsatadi. *Simon says* o'yinida xato qilgan o'quvchi o'yindan chiqarilmaydi, balki navbatdagi buyruqni beruvchiga aylanadi, bu esa

bolaning xatodan qo'rqmasligini ta'minlaydi. Ijodiy topshiriqda bolalar "maxluq" rasmini chizib, uni tasvirlaydi: *It has three eyes and two noses*. Dars chant va o'quvchilarning o'z kayfiyatini smaylik orqali belgilashi bilan yakunlanadi. Shunday qilib, faol va sokin faoliyat turlari yetti bosqichda navbatma-navbat almashib, bolaning diqqati charchab qolmasdan saqlanadi.

Bu yoshda baholash ham o'yin va rag'bat bilan uyg'un bo'lishi lozim. O'qituvchi kuzatish varaqasi, rag'batlantiruvchi stikerlar va rasmlar o'z-o'zini baholash kartochkalaridan (masalan, *I can name colours*) foydalanadi. Bunday baholash bolada muvaffaqiyat hissini shakllantiradi va keyingi o'rganishga ichki motivatsiya beradi.

2. O'smirlik davri (5–9-sinflar, 11–15 yosh).

O'smirlik davrida o'quvchining mavhum fikrlash qobiliyati shakllana boshlaydi, ixtiyoriy diqqat va mantiqiy xotira rivojlanadi. Shu bilan birga, bu davr hissiy beqarorlik, mustaqillikka intilish va tengdoshlar fikriga yuqori darajada e'tibor berish bilan ajralib turadi. O'smir xato qilib, sinfdoshlari oldida kulgi bo'lishdan qo'rqadi, shu sababli og'zaki nutqqa kirishishda ikkilanishi mumkin. S. Krashenning "affektiv filtr" gipotezasiga ko'ra, xavotir va o'ziga ishonchsizlik kuchli bo'lganda o'quvchi tushunarli til materialini ham to'liq o'zlashtira olmaydi⁶. Bu yosh guruhi uchun quyidagi texnikalar samarali:

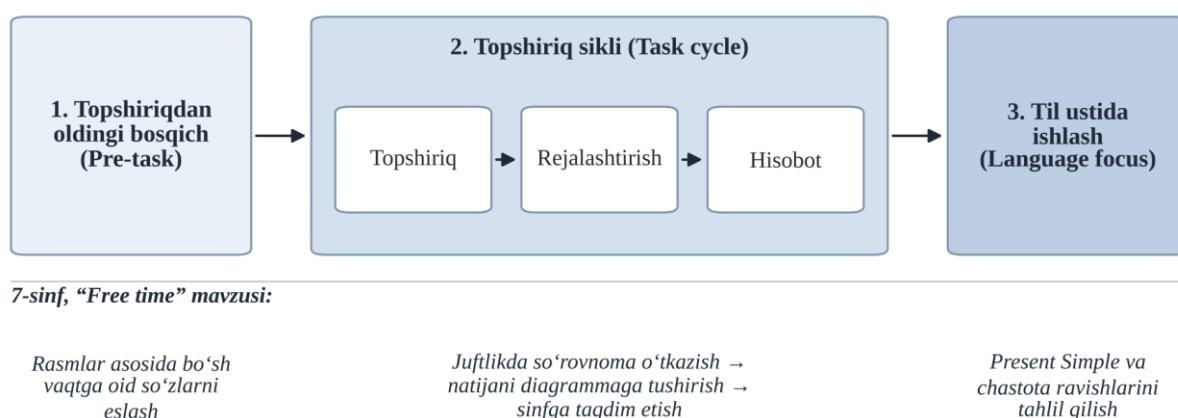
- **Juftlik va kichik guruhlarda ishlash.** Dialog, intervyu va *information gap* topshiriqlari har bir o'quvchiga gapirish imkonini beradi hamda butun sinf oldida chiqishdagi xavotirni kamaytiradi.
- **Topshiriqqa asoslangan ta'lim (Task-Based Learning).** J. Willis taklif qilgan modelda dars topshiriqdan oldingi bosqich, topshiriq sikli va til ustida ishlash bosqichlaridan iborat bo'ladi⁷. O'quvchilar til shaklini emas, real natijaga erishishni maqsad qiladi.
- **Loyiha metodi.** *My town, Healthy lifestyle, Famous people of Uzbekistan* kabi loyihalar o'quvchining qiziqishi, ijodkorligi va jamoada ishlash ko'nikmasini birlashtiradi.
- **Grammatikani induktiv usulda o'rgatish.** O'quvchilarga misollar beriladi, ular qoidani o'zlari aniqlaydi; bu formal operatsiyalar bosqichiga o'tayotgan o'smirning fikrlash imkoniyatlariga mos keladi.

⁶ Krashen S. D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Oxford: Pergamon Press, 1982.

⁷ Willis J. A Framework for Task-Based Learning. – Harlow: Longman, 1996.

– **Raqamli vositalar.** Quizlet, Kahoot!, Wordwall kabi platformalar o'smirlarning texnologiyaga bo'lgan qiziqishidan leksikani takrorlash va musobaqa elementini kiritishda foydalanish imkonini beradi.

Topshiriqqa asoslangan ta'limning tuzilishi va uning 7-sinfdagi tatbiqi 3-rasmda keltirilgan.

3-rasm. Topshiriqqa asoslangan dars sikli va uning 7-sinfda qo'llanilishi (J. Willis modeli asosida)

Free time mavzusidagi darsda topshiriqdan oldingi bosqichda o'quvchilar rasmlar asosida bo'sh vaqtga oid so'zlarni eslaydi va o'qituvchi topshiriq shartini tushuntiradi. Topshiriq siklida o'quvchilar juftlikda sinfdoshlarining bo'sh vaqti haqida so'rovnomaga o'tkazadi, natijani oddiy diagramma ko'rinishiga keltiradi, taqdimotni rejalashtiradi va sinfga hisobot beradi. Til ustida ishlash bosqichida esa taqdimotlarda ishlatilgan *Present Simple* zamoni hamda *always, usually, sometimes, never* kabi chastota ravishlari tahlil qilinib, qo'shimcha mashqlar orqali mustahkamlanadi. Bunday ketma-ketlikda grammatika o'quvchi uchun mavhum qoida emas, balki o'zi bajargan ishning natijasini aniqroq ifodalash vositasiga aylanadi.

O'smirlar bilan ishlashda xatolarni tuzatish usuliga alohida e'tibor qaratish lozim. Og'zaki nutq vaqtida o'quvchini to'xtatib, xatoni butun sinf oldida ko'rsatish uning gapirishga bo'lgan istagini so'ndirishi mumkin. Shu bois o'qituvchi xatolarni qayd etib, ularni faoliyat yakunida ism aytmadan umumlashtirib tahlil qiladi (kechiktirilgan tuzatish), o'quvchi gapini to'g'ri shaklda qayta aytib beradi (recast) yoki juftlikdagi sheriklarga bir-birining xatosini topishni topshiradi (o'zaro tuzatish).

Bu yoshda motivatsiyani saqlashning yana bir yo'li o'quvchiga tanlov imkonini berishdir. Loyiha mavzusi, sherik yoki natijani taqdim etish shakli (plakat, taqdimot, qisqa video) bo'yicha tanlov o'smirning mustaqillikka bo'lgan ehtiyojini qondiradi.

Bundan tashqari, 5–9-sinflarda o'quvchilarning til darajasi o'rtasidagi farq kattalasha boradi, shuning uchun topshiriqlarni murakkablik darajasi bo'yicha tabaqalashtirish, masalan, bir xil matnga ikki xil darajadagi savollar berish zarur bo'ladi.

3. Katta maktab yoshi (10–11-sinflar, 15–17 yosh).

Katta maktab yoshidagi o'quvchilarda mavhum-mantiqiy tafakkur, o'z-o'zini nazorat qilish va o'qishning amaliy maqsadini anglash yetarli darajada shakllangan bo'ladi. Ularning motivatsiyasi ko'proq kelajak bilan, ya'ni oliy ta'limga kirish, milliy va xalqaro sertifikat imtihonlari hamda kasb tanlash bilan bog'liq. Til bilish darajalarini belgilashda xalqaro miqyosda qabul qilingan CEFR shkalasi tobora keng qo'llanilmoqda (Council of Europe, 2020). Bu yoshda quyidagi texnikalar o'zini oqlaydi:

- **Munozara va debat.** Dolzarb mavzular bo'yicha fikr bildirish argumentlash, tanqidiy fikrlash va akademik nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- **Taqdimot va mini-tadqiqot.** O'quvchi mavzu bo'yicha ma'lumot to'plab, uni ingliz tilida taqdim etadi; bu mustaqil ta'lim va jamoatchilik oldida nutq so'zlash ko'nikmasini shakllantiradi.
- **Autentik materiallar bilan ishlash.** Maqolalar, podkastlar va video-ma'ruzalar orqali o'quvchi real til muhiti bilan tanishadi.
- **Yozma nutq va imtihon strategiyalari.** Esse, rasmiy xat, grafik tavsifi kabi janrlar ustida ishlash o'quvchining aniq maqsadiga javob beradi.
- **"Teskari sinf" (flipped classroom) modeli.** Nazariy material uyda video yoki matn orqali o'rganilib, dars vaqti amaliy muloqotga sarflanadi.

Munozara texnikasining 10-sinfidagi tatbiqi namunasi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

10-sinfda "Should mobile phones be allowed at school?" mavzusidagi debat darsining tuzilishi

Bosqich	Vaqt	O'qituvchi faoliyati	O'quvchilar faoliyati
1. Kirish (lead-in)	5 daq	Mavzuga oid muammoli savol beradi, fikrlarni doskaga yozadi	Qisqa fikr almashadi, o'z tajribasidan misol keltiradi
2. Til tayyorgarligi	7 daq	Fikr bildirish, qo'shilish va e'tiroz iboralarini taqdim etadi	Iboralarni misollarda qo'llaydi

Bosqich	Vaqt	O'qituvchi faoliyati	O'quvchilar faoliyati
3. Guruhda tayyorgarlik	10 daq	Sinfni "tarafdorlar" va "qarshilar" guruhlariga bo'ladi, maslahat beradi	Dalil va misollar to'playdi, chiqish rejasini tuzadi
4. Debat	15 daq	Vaqtini nazorat qiladi, til xatolarini qayd etadi	Navbat bilan chiqish qiladi, raqib dalillariga javob beradi
5. Yakun va refleksiya	8 daq	Umumiy xatolarni tahlil qiladi, mezonlar asosida fikr bildiradi	O'zini va tengdoshlarini mezonlar bo'yicha baholaydi

Darsning til tayyorgarligi bosqichi alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarga fikr bildirish (*In my opinion..., I strongly believe that...*), qo'shilish va e'tiroz bildirish (*I see your point, but..., That may be true; however...*) iboralari oldindan berilsa, ular debat vaqtida tilga emas, mazmunga e'tibor qaratadi. Yakuniy refleksiya bosqichida o'quvchilar oldindan tanishtirilgan mezonlar, ya'ni dalillarning asoslanganligi, nutqning ravonligi va til aniqligi bo'yicha o'zini va tengdoshlarini baholaydi.

Bu yoshda o'qituvchi ko'proq maslahatchi va yo'naltiruvchi rolini bajaradi, o'quvchilarda o'z-o'zini baholash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratadi. Katta sinf o'quvchilarini lug'at daftari yuritish, onlayn lug'atlardan foydalanish va o'z xatolari ustida ishlash kabi mustaqil o'rganish strategiyalariga o'rgatish ularning maktabdan keyingi ta'limi uchun ham zamin yaratadi.

4. Natijalarni umumlashtirish.

Yuqoridagi tahlil asosida yosh guruhlar bo'yicha samarali texnikalar, o'qituvchining roli va baholash shakllari 3-jadvalda umumlashtirildi.

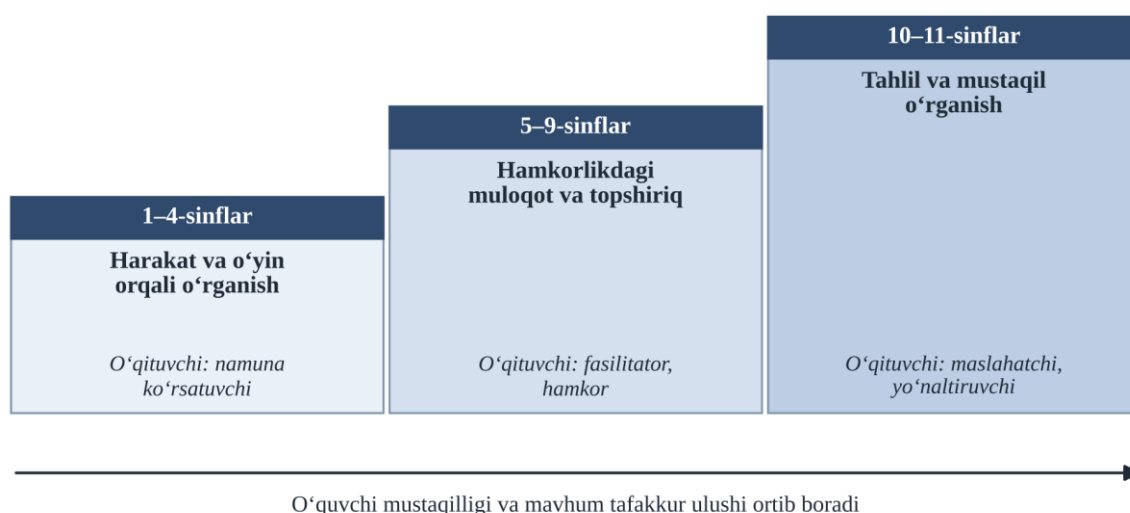
3-jadval

Yosh guruhlar bo'yicha o'qitish texnikalari, o'qituvchi roli va baholash shakllari

Yosh guruhi	Samarali texnikalar	O'qituvchi roli	Baholash shakllari
Kichik maktab yoshi (1–4-sinflar)	TPR, qo'shiq va chantlar, didaktik o'yinlar, flesh-kartalar va realiyalar, hikoya qilish	Namuna ko'rsatuvchi, o'yin tashkilotchisi	Kuzatish varaqasi, rag'batlantiruvchi stikerlar, rasmi o'z-o'zini baholash kartochkalari

Yosh guruhi	Samarali texnikalar	O'qituvchi roli	Baholash shakllari
O'smirlik davri (5–9-sinflar)	Juftlik va guruh ishi, topshiriqqa asoslangan ta'lim, loyiha metodi, induktiv grammatika, raqamli vositalar	Fasilitator, hamkor	Loyiha himoyasi, tengdoshlar baholashi, qisqa test va viktorinalar
Katta maktab yoshi (10–11-sinflar)	Munozara va debat, taqdimot, autentik materiallar, yozma nutq strategiyalari, "teskari sinf"	Maslahatchi, yo'naltiruvchi	Portfolio, esse va taqdimot uchun mezonlar (rubrika), CEFR asosidagi o'z-o'zini baholash

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, yosh ortib borgan sari o'qitish texnikalari ko'rgazmali va harakatli faoliyatdan muloqotga yo'naltirilgan faoliyatga, so'ngra tahliliy va mustaqil ishga qarab o'zgarib boradi. Bu jarayonni 4-rasmdagi zinapoya modeli ko'rinishida ifodalash mumkin.

4-rasm. *Yosh ortishi bilan o'qitish yondashuvining bosqichma-bosqich o'zgarishi*

Modelda har bir pog'ona oldingisiga tayanadi: kichik yoshda shakllangan tinglab tushunish va talaffuz ko'nikmalari o'smirlik davridagi muloqot uchun, o'smirlikdagi hamkorlik tajribasi esa katta yoshdagi mustaqil va tahliliy faoliyat uchun asos bo'ladi. Bunda pog'onalar orasidagi chegara qat'iy emas: 5-sinf o'quvchisi bilan ishlashda o'yin

elementlarini saqlab qolish, 4-sinfda esa oddiy loyiha topshiriqlarini kiritish o'rinli. Tahlil asosida yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitishning quyidagi umumiy tamoyillari ajratildi:

1. Faoliyat davomiyligi va turini o'quvchilarning diqqatni jamlay olish imkoniyatiga moslashtirish.
2. Ko'rgazmalilikdan mavhumlikka, ya'ni harakat va rasm orqali tushunishdan qoida va tahlilga bosqichma-bosqich o'tish.
3. Xatodan qo'rqmaslikka undaydigan, xavotirni kamaytiruvchi qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish.
4. Til materialini o'quvchining qiziqishlari va hayotiy tajribasiga bog'lash.
5. O'quv faoliyatida o'quvchi mustaqilligi ulushini yosh bilan birga oshirib borish.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil umumta'lim maktabida ingliz tilini o'qitish samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining o'quvchilar yosh xususiyatlarini qanchalik hisobga olishiga bog'liq ekanini ko'rsatdi. Kichik maktab yoshida harakat, o'yin, qo'shiq va ko'rgazmalilikka asoslangan texnikalar, o'smirlik davrida hamkorlikdagi muloqot, topshiriq va loyihaga asoslangan faoliyat, katta maktab yoshida esa tahliliy, mustaqil va maqsadga yo'naltirilgan ish shakllari eng yaxshi natija beradi.

Maqolada taklif etilgan yosh davrlari sxemasi, dars namunalari va zinapoya modeli o'qituvchiga har bir sinf uchun texnikani asosli tanlash imkonini beradi. Shu asosda quyidagi tavsiyalarni berish mumkin: birinchidan, dars rejalashtirishda har bir sinf uchun texnikalarni yosh xususiyatlariga muvofiq tanlash; ikkinchidan, o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida yosh psixologiyasi va yosh o'quvchilarni o'qitish metodikasiga alohida e'tibor qaratish; uchinchidan, darsliklarga ilova qilinadigan metodik qo'llanmalarda har bir yosh guruhiga mos qo'shimcha o'yin, loyiha va munozara topshiriqlarini berish.

Taklif etilgan texnikalar samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali aniqlash, shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilar bilan ishlashda yosh xususiyatlarini hisobga olish masalalari keyingi tadqiqotlarning vazifasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son qarori. – <https://lex.uz/uz/docs/-2126032>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi

bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-son qarori. – <https://lex.uz/uz/docs/-5426736>

3. Jalolov J. J. Chet til o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
4. Abdullayeva M. Opportunities of "Guess What!" coursebook in developing students' lexical competence in the English language in grades 1–2 // Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika. – 2024. – Vol. 2, No. 5.
5. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. – М.: Академия, 2004.
6. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. – 1971. – № 4. – С. 6–20.
7. Asher J. J. The Total Physical Response Approach to Second Language Learning // The Modern Language Journal. – 1969. – Vol. 53, No. 1. – P. 3–17.
8. Cameron L. Teaching Languages to Young Learners. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
9. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
10. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983.
11. Halliwell S. Teaching English in the Primary Classroom. – Harlow: Longman, 1992.
12. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. 5th ed. – Harlow: Pearson Education, 2015.
13. Krashen S. D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Oxford: Pergamon Press, 1982.
14. Lenneberg E. H. Biological Foundations of Language. – New York: John Wiley & Sons, 1967.
15. Lightbown P. M., Spada N. How Languages Are Learned. 4th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2013.
16. Muñoz C. (ed.) Age and the Rate of Foreign Language Learning. – Clevedon: Multilingual Matters, 2006.
17. Piaget J., Inhelder B. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969.
18. Pinter A. Teaching Young Language Learners. 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2017.

19. Scott W. A., Ytreberg L. H. Teaching English to Children. – London: Longman, 1990.
20. Ahmadjonovna, D. G. (2024). The importance and role of lexical competence in teaching foreign languages to students. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(5), 16-23.
21. Snow C. E., Hoefnagel-Höhle M. The critical period for language acquisition: Evidence from second language learning // *Child Development*. – 1978. – Vol. 49, No. 4. – P. 1114–1128.
22. Dehqanova, A. G., & Azimov, M. S. (2024). Axborot va uning mazmuni, axborotdalashish davrida xorijiy tillar va ularning axborotlashgan jamiyat taraqqiyotidagi o'рни va ahamiyati 214-219 Toshkent gumanitar fanlar universiteti,“. *CURRENT ISSUES OF SCIENCE: PROBLEMS AND SOLUTIONS*.
23. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
24. Willis J. A Framework for Task-Based Learning. – Harlow: Longman, 1996.